प्रकरण पहिले

प्रस्तावना :

आजचे युग हे वि–ान युग म्हणून संबोधल्या जाते. या तांत्रिक युगामध्ये प्रत्येक क्षेत्रामध्ये बदल घडून येत आहेत. अनेक क्षेत्रामध्ये संशोधने होवून ती क्षेत्रे विकासाची वाटचाल अधिक गतीने करीत आहेत. शारीरिक शिक्षण व क्रीडा क्षेत्र त्यास अपवाद कसे ठरू शकेल. या क्षेत्रात सुध्दा अलिकडे अनेक संशोधने होऊन प्रगतीचा मार्ग शोधण्याचा प्रयत्न सतत चालू आहे.

संशोधनासाठी शारीरिक क्षमता आणि क्रीडा मानसशास्त्र, क्रीडा समाजशास्त्र, संगणकशास्त्र, क्रीडा व वैद्यकशास्त्र, क्रीडा व्यवस्थापन व क्रीडा इत्यादी घटकावर संशोधन होत आहेŸÖ ¾Ö त्यामुळे शारीरिक शिक्षणात अनेक बदल घडून येत असून त्याचे बदलते स्वरूप लक्षात घेतल्यास असे दिसून येते की, अनेक परिणामकारक घटना या क्षेत्रात घडून येत आहेत. त्यासाठी क्रीडा क्षेत्रात कार्यरत व्यक्ती, क्रीडा शिक्षक, विद्यार्थी खेळाडू या क्षेत्राच्या प्रगतीसाठी आपापल्या परिने निश्चित प्रयत्न करीत आहेत. याशिवाय शासनही वेगवेगळ्या क्रीडा योजना राबवून या क्षेत्राचा विकास करू पाहते आहे.

महाराष्ट्र शासनाचे नविन शैक्षणिक धोरण १०+२+३, १९७५ साली सुरू करण्यात आले आहे. या शैक्षणिक धोरणाच्या अनुषंगाने विद्यार्थ्यांचा विकास व्हावा असा दृष्टिकोन शासनाने आपल्या समोर ठेवून शारीरिक शिक्षणाला अग्रक्रम दिला. त्यामुळे या धोरणानुसार काही प्रमाणात का होईना शारीरिक शिक्षण हा विषय ऐच्छिक स्वरूपामध्ये शाळेमध्ये सुरू करण्यात आला. मात्र महाविद्यालयीन स्तरावर याचा विचार केला गेला नाही. काही महाविद्यालयाने पुढाकार घेऊन विद्यापीठ व शासनाच्या मदतीने हा विषय अल्पशा प्रमाणात सुरू केल्याचे आढळून येते.

शारीरिक शिक्षणाच्या संदर्भाने केवळ शारीरिक शिक्षण तयार करण्याच्या दृष्टीने ट्रेनिंग कॉलेजेस (शारीरिक शिक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालये) पूर्वी अस्तित्वात

असलेली व नव्याने काही सुरू करण्यात आलेली, मात्र पदवी स्तरावर हा विषय अभ्यासक्रमाच्या दृष्टीने फारसा विचारात घेतला गेला नाही. महाराष्ट्र राज्यातील अकृषीक विद्यापीठांपैकी पहिला प्रयत्न शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर यांच्यातर्फे करण्यात आला. त्यांनी कला शाखेतील शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांकरिता ऐच्छिक स्वरूपात हा विषय घेण्याची संधी उपलब्ध करून दिली. त्यांच्यासाठी स्वतंत्र अभ्यासक्रम तयार करण्यात आला. त्यानंतर डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा ×¾Öªâ Ö¯ÖÖßŠ, औरंगाबाद, स्वा.रा.ती.म.विद्यापीठ नांदेड, संत गाडगेबाबा विद्यापीठ अमरावती यांनी शारीरिक शिक्षण हा अभ्यासक्रम पदवीस्तरावर सुरू केला. आता नव्याने नागपूर विद्यापीठाने पुढाकार घेतला आहे.

समस्या सुत्रण / कथन :

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ Æ मराठवाडा विद्यापीठ औरंगाबादची विभागणी होऊन नांदेड येथे उपरोक्त नावाचे विद्यापीठ इ.स.१७ सप्टेंबर १९९४ साली स्थापन –ााले तेव्हापासून ते अÖ•Ö¯ÖÖ¾ÖÝÖÖ.

शारीरिक शिक्षण (ऐच्छिक) विषय शिकवित असल्यामुळे व गेल्या दहा वर्षापासून पदवी परीक्षेकरिता असलेले पेपर व त्याची सेटींग करत असल्यामुळे महाराष्ट्र राज्यातील इतर विद्यापीठांमध्ये हा विषय शिकविला जातो का? शिकविला जात असेल तर त्या ठिकाणी शिकविल्या जाणाऱ्या अभ्यासक्रमाचे स्वरूप या विषयाकडे वळणारा विद्यार्थी, त्याचा या विषयाकडे पहाण्याचा दृष्टिकोन व विषयाच्या संदर्भाने असलेली अभिरूची इत्यादी बाबी अनेक वेळा प्राथमिक स्वरूपात संवादाद्वारे तपासले असता हा विषय संशोधनाच्या माध्यमातून हाताळता येईल का? असे मनोमन वाटल्याने तं–ांशी विचार विनिमय करून मार्गदर्शकाच्या मदतीने हा विषय संशोधनासाठी निवडावा का अशी सफल चर्चा करून **"स्वा.रा.ती.म. विद्यापीठांतर्गत महाविद्यालयातील शारीरिक शिक्षण ऐच्छिक विषय धारक विद्यार्थ्यांचा या ×¾ÖÂयाकडील कल व अभिरूचीच्या कारणमिमांसेचÖÖ †भ्यास"** अशी समस्या मार्गदर्शकाच्या मदतीने निवडण्यात आली.

अभ्यासाचे महत्व :

1) पदवीस्तरावरील शारीरिक शिक्षण ऐच्छिक विषयाच्या विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रम महत्वाचा वाटतो का ? व तो विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी (प्रगतीसाठी) कशा ¯ÖÏ¤üÖß“ÖÖ †ÖÆê Æê ´ÖÆüŸ¾ÖÖ“Öê †ÖÆê.

2) महाराष्ट्र शासन व केंद्र शासन यांचा शारीरिक शिक्षणाकडे बघण्याचा दृष्टीकोन चांगला आहे, परंतु शासनाचे धोरण शारीरिक शिक्षणासाठी अनुकूल नाही. तो अनुकलनीय व्हावा या दृष्टीने या संशोधनाचे महत्व अधिक आहे.

3) प्रात्यक्षिक परीक्षेची सोय असल्यामुळे पदवी परीक्षेत अधिक गुण प्राप्त करण्याची संधी प्रयत्नातून मिळण्याची दाट शक्यतेच्या दृष्टीने या अभ्यासक्रमाचे अधिक महत्व असून विद्यार्थ्यांचा कल व अभिरूची वाढत आहे का हे संशोधनाच्या माध्यमातून पुढे येण्याच्या दृष्टीने हे अध्ययन महत्वाचे ठरू शकते.

अभ्यासाचे उद्देश :

1) स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेडशी संलग्नीत असलेल्या महाविद्यालयात राबविल्या जाणाऱ्या शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमाकडे ¾ÖôÖणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा कल व अभिरूची तपासण कारणमिमांसा करणे Æê ¯Ömुखö ˆ§¿Ö असून अन्य उद्देश खालील प्रमाणे आहेत.

2) स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड अंतर्गत येणाऱ्या महाविद्यालयातील अभ्यासक्रमाकडे विद्यार्थ्यांचा कल व अभिरूचीची कारण मिमांसा करणे.

3) चर्चा सत्रात सदर विद्यार्थी सहभाग नोंदवितात का हे तपासणे व सहभागामागची कारणे शोधणे.

4) शारीरिक शिक्षणातील विषय धारक विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्व विकासात होणारा ²Ö¤ü»Ö व त्या मागच्या कारणांचा शोध घेणे.

5) उपलब्ध सोयी सुविधांचा आढावा घेऊन इकडे वळणारा विद्यार्थी समाधानी आहे का हे तपासणे व त्यामागच्या कारणांचा शोध घेणे.

6) विषय, विद्यार्थी व शिक्षक यांचा समन्वय तपासणे व त्यामागच्या कारणांची मिमांसा करणे.

परिकल्पना :

1) स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड या विद्यापीठांतर्गत ´ÖÆÖ×¾Ö¤üªÖ»Öयातीलशारीरिक शिक्षण ऐच्छिक विषय धारक विद्यार्थ्यांचा या विषयातील कल व अभिरुचीची कारणमिमांसा इतर विषयाच्या तुलनेने अधिक †ÖÆê.

˜Ö¯Öपरिकल्पना :

1) महाविद्यालयाच्या संख्येच्या मानाने शारीरिक शिक्षण हा विषय असणाऱ्या महाविद्यालयाची संख्या अल्प आहे.

2) या विषयाकडे वळणा-या इतर विद्यार्थ्यांची संख्या तुलनेने जास्त आहे कारण यामध्ये प्रात्यक्षिकाच्या (Practical) पेपरचा अंतर्भाव केला गेला आहे.

3) या विषयाकडे वळणाऱ्या विद्यार्थ्यांमध्ये खेळाडूचे प्रमाण अधिक आहे.

4) व्यक्तिमत्व विकासाकरिता राबविले जाणारे उपक्रम व त्यात सहभागी होणारे विद्यार्थी शारीरिक शिक्षण विषय धारक अधिक प्रमाणात असतात.

अभ्यासाची व्याप्ती व मर्या¤üÖ :

1) स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड या विद्यापीठातील शारीरिक शिक्षण ऐच्छिक विषय असलेली पदवीस्तरीय महाविद्यालये.

2) ´ÖÆाविद्यालयातील पदवीस्तरावरील शारीरिक शिक्षण ऐच्छिक विषय असलेले विद्यार्थी प्रतिसादक असतील.

3) महिला विद्यार्थी सुध्दा प्रतिसादक असतील.

4) शारीरिक शिक्षण शिक्षकांचीही मते विचारात घेतली जातील.

व्याख्या :

1) **शारीरिक शिक्षण (ऐच्छिक विषय) :** ²ÖÖ.×. ¯ÖÏ£Ö´Ö, ×द्वतीय व तृतीय वर्षाकरिता शारीरिक शिक्षण हा विषय महाविद्यालयीन स्तरावर ऐच्छिक स्वरूपात शिकविला जातो.

2) **कल :** प्रवृत्ती मनाची भूमिका किंवा एखाद्या प्रश्नाकडे बघण्याच्या दृष्टीकोणास कल असे संबोधले जाते.

3) **†×³Öºþ“Öß :** एखाद्या गोष्टीविषयी कुतूहलपूर्वक गोडी निर्माण करण्याचा गुण म्हणजे अभिरूची होय.

प्रकरण दुसरे

संबंधित साहित्याचे समालोचन

कोणत्याही संशोधकाने अध्ययनासाठी जो विषय निश्चित केलेला असतो त्या संबंधीचे साहित्य वाचने आवश्यक असते. केवळ वाचून भागत नसते तर अशा साहित्याचे मनन, चिंतन करून काही आवश्यक नोंदीही घ्याव्या लागतात.

डॉ.एम.एच.कमलेशच्या मतानुसार Review of literature seriyes as a link between the old and new and between the known and yet to be known या विधानाच्या अनुषंगाने ¿ÖÖ¸ÖÏरिक शिक्षण विषयाच्या अभ्यासक्रमाची तुलना प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरित्या संबंधीत असणाऱ्या साहित्याचे सविस्तर समालोचन करण्यात येईल.

H.G.S. अरूलॅन्ड्रम यांनी करीक्युलम इनोव्हेशन इन भारतीदासन युनिव्हरसीटी Æ ¿ÖÖ-Ö ¯Ö¡Ö / University News No 1-३७ दिनांक १५-03-९९ या अंकात प्रकाशित केले आहे. हे शोधपत्र आपण काय शिकणार आहोत. आपल्याकडून कशाची अपेक्षा असेल हे विद्यार्थ्यांना माहित करून देते. प्रभावी अध्यापन व –ÖÖनदीप प्रक्रिया याचा शिक्षकांनी विकास व उपयोग कसा करावा या संदर्भात माहिती देतो. आवश्यक त्या सुविधा पुरविणे व त्याचे सुव्यवस्थित व्यवस्थापन करणे ह्याची जाणीव संस्था प्रमुखांना ह्या माध्यमातून होते. काय आणि कशा प्रकारे मुल्यमापन केल्या जावे याचे –ान सदर शोध पत्रिकेद्वारे दर्शविले गेले आहे. पुढे जावून त्यांनी आपल्या शोधपत्रात पाठ्यक्रम विकसीत करताना काही घटक विचारात घेणे आवश्यक असÖŸÖÖ असे सांगून पुढील घटक त्यांनी सूचविले आहेत.

1) प्रवेश इच्छुक विद्यार्थ्यांची संख्या.

2) शिक्षण संस्थांची संख्या.

3) समाजाच्या मागण्या व अपेक्षा.

4) प्रवेश वर्तन - विद्यार्थ्यांचे –ाान, कौशल्य आणि कला.

5) अभ्यास विषयाचे एकत्रिकरण.

6) Ÿ0–ाांकडून शिफारशीत अध्ययन पध्दतीचा उपयोग.

7) अध्यापन व शैक्षणिक सामुग्री.

8) शिक्षण प्रक्रियेच्या बाहेर पडणाऱ्या विद्यार्थ्यांची भूमिका.

उपरोक्त पध्दतीचे व अभ्यासाचे समांतर असे साहित्य संशोधनकर्ता जमा करून त्याचे वाचन, मनन व चिंतन करून त्याचा उपयोग सदर संशोधना करीता कसा करता येईल व संशोधनाची दिशा, मार्ग कसा असेल हे ठराविक अशा प्रकारचे साहित्य प्राप्त करण्याकरिता मराठवाड्यातील समृध्द ग्रंथालये तसेच विद्यापीठातील ग्रंथालये / चर्चासत्रे / परिषदा इत्यादी ठिकाणी भेट देतील व उपयुक्त साहित्याचा उपयोग या प्रकरणात करण्यात येईल.

प्रकरण तिसरे

ÃÖशोधन कार्यपध्दती

शिक्षण व शारीरिक शिक्षण विषयाशी संबंधीत अधिक प्रमाणात जी संशोधने –ÖÖ»Öß ŸÖß प्रामुख्याने सर्वेक्षण संशोधन पध्दतीद्वारेच. कारण या पध्दतीचा वर्तमानाशी संबंध जडलेला असतो. ज्या शाखे अंतर्गत किंवा ज्या क्षेत्रामध्ये संशोधन करावयाचे आहे, त्या क्षेत्रामधील सद्यस्थिती काय आहे, याबद्दल माहिती प्राप्त करून घेणे म्हणजे सर्वेक्षण होय.

या सर्वेक्षणाद्वारे मिळालेल्या माहितीचे एकत्रिकरण करून वर्णनाद्वारे सद्यस्थितीचे लिखीत स्वरूपात प्रदर्शन करणे आवश्यक असते. म्हणून या पध्दतीला वर्णनात्मक पध्दती सुध्दा म्हटल्या जाते. संशोधन मात्र एका विशिष्ट शास्त्रीय पध्दतीनेच केले जाते. या पध्दतीमध्ये प्रत्यक्ष पाहणी करणे, निरीक्षण करणे, पाहणी आणि निरीक्षणातून आढळून आलेल्या बाबींचे वर्णन करणे असा क्रमबध्द कार्यक्रम असतो. या क्रमबध्द कार्यक्रमात अनेक साधनांचाही आवश्यकतेनुसार उपयोग करावा लागतो. यात मापन, वर्गीकरण, अर्थनिर्वचन आणि मुल्यांकन यांच्या आधारे वर्गीकरण विषयाचे स्पष्टीकरण तुलना व सार्थकता असते. शिक्षण व शारीरिक शिक्षणात सद्यस्थितीत आढळून येणाऱ्या समस्यांचा विचार करून सत्य माहिती मिळविली जाते. अभ्यास वस्तूची वर्तमान स्थिती कशी आहे हे पाहण्याकरिता वापरली जाणारी ही ¯Ö¬¤üŸÖ †ÖÆê.

या संशोधन विषयाच्या संदर्भाने प्रस्तुत प्रकरणात विषयधारक विद्यार्थी प्रमुख घटक असेल तर अभ्यासक्रम व अध्यापन करणारे शिक्षण उपघटक म्हणून विचारात ‘ÖŸÖ»Ö •ÖÖŸÖß»Ö.

संशोधनाची साधने :

प्रस्तुत संशोधनाकरिता माहिती संकलीत करण्यासाठी मुख्य व उपघटकांचा विचार करण्यात येईल. ¯ÖÏथमिक स्त्रोता अंतर्गत प्रश्नावली तंत्राचा उपयोग प्रामुख्याने करण्यात येईल. ज्यामध्ये दोन प्रकारच्या प्रश्नावल्या तयार करण्यात येतील.

1) मान्यताप्राप्त प्रश्नावली.

2) शिक्षकनिर्मित प्रश्नावली या दोन्ही प्रकारच्या प्रश्नावल्या खालील दोन प्रतिसादकाकरीता असतील.

1) विषय शिक्षकांकरिता प्रश्नावली.

2) ¯Ö¤ü¾ÖßÖ“Ö ×शक्षण घेत असलेले विद्यार्थ्यांकरीता प्रश्नावली.

प्रश्नावली तयार करीत असताना प्रश्नांची क्रमवारी संख्येकडून कठीणतेकडे सामान्यांकडून विशिष्टांकडे, भाषा सरळ व सोपी नियोजनबध्द प्रश्न तालिका विशाल क्षेत्र व प्रतिसादक वेळ, पैसा, परिश्रमांची बचत याही वस्तूनिष्ठ व वैध स्वरूपात इत्यादी प्रश्नावलीचे वैशिष्ट्ये लक्षात घेवून प्रश्नावली तयार करण्यात येईल व सर्व प्रकारच्या प्रश्नावल्या मार्गदर्शकाच्या मदतीने तयार केल्यानंतर त्याची योग्यता तपासण्याचा हेतू शिक्षण त–ााकडे पाठविल्या जातील. प्रश्नावली उत्तरदात्याक›ü पाठविण्यापूर्वी ती योग्य –ााली आहे किंवा नाही याची लहानशी चाचणी घेण्याकरिता निवड त–ााकडे पाठवून उत्तरे मिळण्याचा प्रयत्न केला जाईल. स्पीलीट हाफ मेयड या पध्दतीने रिलॅब्लीटी तपासली जाईल. काही किरकोळ त्रुटी व उणिवाची पुर्तता करून योग्य प्रश्नावली तयार केल्यानंतर अभ्यासासाठी निवडलेल्या घटकांपर्यंत पोहचविण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला जाईल, यासाठी प्रत्येक महाविद्यालयातून निवडक ६0% ×वद्यार्थी, एक किंवा दोन प्रध्यापक यांची निवड करण्यात येईल.

Ãöशोधन पध्दती / व्याख्या :

आधारभूत असलेल्या वर्तमान परिस्थितीचे निरीक्षण करून सत्य परिस्थिती समोर आणणाऱ्या पध्दतीला सर्वेक्षण असे म्हणतÖÿÖ.

संशोधनाच्या ऐतिहासिक पध्दतीचा भूतकाळावर प्रामुख्याने भर असतो. प्रायोगिक पध्दतीत भविष्यकाळावर भर देतो तर सर्वेक्षण पध्दती वर्तमान काळाशी निगडीत असल्यामुळे सद्यस्थितीवर अधिक भर देते.

उपरोक्त स्वरूप लक्षात घेता सदर निवडलेली समस्या ही वर्तमान काळाशी निगडीत असल्यामुळे या संशोधनाकरिता सर्वेक्षण पध्दतीचा अवलंब केला जाईल.

सदरील अभ्यासासाठी प्राथमिक व द्वितीयक अशा दोन्ही सामुग्रीचा उपयोग करावयाचा असून द्वितीयक सामुग्री अभ्यासक्रम विषयक अहवाल शासनाचे धोरण व अन्य प्रकाशीत माहिती मिळविली जाणार आहे. प्रश्नावली व माहितीद्वारे पदवी स्तरावरील शारीरिक शिक्षण विष्‍ायाच्या विद्यार्थ्यांकडून शारीरिक शिक्षण ऐच्छिक विषयाकडे त्यांची असलेली अभिरूची अभ्यासली जाईल.

प्रकरण चौथे

माहितीचे पृथक्करण व विश्लेषण

वरील दोन प्रकारच्या प्रश्नावलीद्वारे व विविध महाविद्यालयातील शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमधारक विद्यार्थ्यांच्या मताचे अवलोकन करण्यात येईल. प्रस्तुत संशोधनाकरिता माहिती गोळा करण्याकरिता उत्तरदात्यांची निवड, नमुना निवड पध्दतीच्या अंतर्गत साधा व याद्राच्छीक नमुना पध्दतीच्या लॉटरी सोडत पध्दतीद्वारे करण्यात येईल. नमुना म्हणून निवड करण्यात आलेल्या आणि प्रश्नावलीला प्रतिसादकांनी दिलेल्या प्रतिसाद यांचे वेगवेगळया तालिकेत पृथ:करण करून x¾Ö¿»Öषण करण्यात येईल. माहिती अधिक बोलकी व स्पष्ट करण्याकरिता विविध कोष्टके व आलेखाचा उपयोग करण्यात येईल. सांख्यिकीय विश्लेषणाद्वारे समोर आलेले निष्कर्ष व त्याद्वारे संशोधनाच्या आरंभी केलेली परिकल्पना तपासण्यात येईल.

पुढील पाचव्या प्रकरणात सहजरित्या पुढे आलेले निष्कर्ष मांडण्यात येतील.

प्रकरण पाचवे

सारांश, निष्कर्ष व शिफारशी

मानवाने आपल्या बुध्दीच्या जोरावर फार मोठी प्रगती केल्याचे आपण पाहतो आहोत. शरीर, मन, बुध्दी हे एकत्र आल्यावरच ह्या गोष्टी साध्य होऊ शकतात. संशोधनासारखे काम करण्याकरिता या गोष्टींची अत्यंत गरज आहे. सदर संशोधन या आधारावरच एकूण पाच प्रकरणात निश्चित करूनच संशोधनाची रूपरेषा तयार करण्यात येईल. या पाचव्या व शेवटच्या प्रकरणात प्रकरण एक ते चार मध्ये अभ्यासलेला संशोधन विषय सारांश रूपाने अहवाल स्वरूपात मांडण्यात यÖ‡»Ö. याशिवाय संशोधना अंती सांख्यिकीय पध्दतीद्वारे पुढे आलेले निष्कर्ष क्रमाने देण्यात येतील. आलेल्या निष्कर्षाच्या आधारे काही सूचना व पुढील संशोधनाकरिता काही शिफारशी करण्यात येतील.

ÃÖ¿ÖÖ¬Ön कालावधी :

प्रकरण पहिले	:	1 •Ö»Ö ŸÖ 31 ×›ÃÖ²Ö¸ 2015.
प्रकरण दुसरे	:	१ जानेवारी ते ३० जून २०१६
प्रकरण तिसरे	:	1 •Ö»Ö ŸÖ 31 ×›ÃÖ²Ö¸ 2016
प्रकरण चौथे	:	१ जानेवारी ते ३० जून २०१७
प्रकरण पाचवे	:	1 •Ö»Ö ŸÖ 30 ÃÖ¯™²Ö¸ 2017

माहे ऑक्टोंबर २०१७ मध्ये अंतिम संशोधन गोषवारा सादरीकरण.

माहे नोव्हेंबर ते डिसेंबर २०१७ शोधप्रबंध सादरीकरण.

एस.के.पाठक
संशोधनकर्ता
शारदा महाविद्यालय, परभणी.

डॉ.आर.बी.देशमुख
नागनाथ महाविद्यालय
औंढा (ना) जि.हिंगोली

"स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड अंतर्गत महाविद्यालयातील शारीरिक शिक्षण ऐच्छिक विषय धारक विद्यार्थ्यांचा यÖü ×¾ÖÂायाकडील कल व अभिरूचीच्या कारण ×´Ö´ÖÖÃÖ“ÖÖ अभ्यास"

¿ÖÖ¬Ö ¯Öबंध आराखडा

(¯ÖÖºþ¯Ö)

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड येथील शारीरिक शिक्षण विद्याशाखेतील शारीरिक शिक्षण पीएच.डी. ¯Ö¤वीकरिता मान्यतेस्तव सादर.

संशोधनकर्ता

प्रा.एस.के.पाठक

शारदा महाविद्यालय, परभणी

मार्गदर्शक

डॉ.आर.बी.देशमुख

नागनाथ कला, वाणिज्य व वि–ान महाविद्यालय,

औंढा ना. जि. हिंगोली